

Jean Baudrillard (1929–2007) och tiden var aldrig på speciellt god fot. När han skrev gick han normalt mot tidsandan, och när man nu ser tillbaka på hans texter märker man att han fått rätt i mycket, men först långt efter att hans texter hamnade ut ur den mediala belysningen. Så när han nu gått ur tiden så gör han det på ett sätt som är troget hans tänkande, nämligen som varande mera i tiden än någonsin. Baudrillard skulle antagligen ha sett mycket skeptiskt på tanken att man efter hans död skulle försöka sammanfatta hans oeuvre, eftersom han så starkt motsatte sig den totaliserande ansats som sådana sammanfattningar innebär. Han fick namn om sig som en teoretisk bråkstake, sågs av många som en av postmodernitetens mest excessiva och kanske också obegripliga tänkare, och var något av en skuggfigur. Han blev aldrig fullt lika populär som många av de tänkare han engagerar sig med, såsom Jacques Derrida och Michel Foucault. Efter som vissa av hans uttalanden var radikala nog att bli mediala slogans anses han av vissa vara mera en "talking head" än en seriös akademiker. Han ses kanske fortfarande, lite som Paul Virilio, som ett slags intellektuell *amuse-bouche*, en spännande men inte särdeles central figur. Detta är helt klart ett misstag, men märkligt nog var det kanske så han ville ha det.

Baudrillards inträde på den intellektuella scenen skedde i samband med den virvelvind av nytt tänkande som dök upp i Paris i slutet av 60-talet. Han var, som så många andra, intresserad av att gå bortom Marx och att försöka greppa det moderna konsumtionssamhället som växte fram, samtidigt som han ägnade sig åt det nya tänkandets moden – semiologi, medieanalys, studiet av symboler. Hans doktorsavhandling från 1966 gavs ut som bok två år senare ("Le Système des objets"), och följdes två år därpå av "La société de consommation". Denna senare bok, som fick vänta 28 år på sin översättning, är omtumlande läsning. Han diskuterar här konsumtionen som kulturens nav, och visar hur djupt denna påverkar vårt sätt att se på världen, och hur det är via köpandet och samlandet av objekt vi försöker skapa vår identitet och vårt samhälle. "Strunta i koncepten!" verkar han ropa, "Konsumtionen är nutidsmänniskans själva tänkande!" Inte så radikalt kan man tycka, i dag, när konsumtionskritik blivit vardagsmat och när vi lärt oss se på vårt samhälle som en ansamling varumärken. Men detta verk är nu 37 år gammalt, och mycket lite av boken känns gammaldags. I den börjar också Baudrillard skissa på sitt nästa steg, nämligen utvecklandet av en ekonomisk teori som skulle ta symboliska värden på allvar. Där mera traditionella ekonomiska teorier fokuserar på bruksvärde och bytesvärde, är det för Baudrillard tings symboliska värde (hur ett ting kan få ett värde genom att det representerar en relation, till exempel den mellan två älskande) samt deras teckenvärde (hur ett objekt får värde genom att vara del av ett system av objekt, så att en specifik skjorta kan få ett värde genom sin skillnad till andra skjortor) som är det verkligt intressanta. Hans ekonomiska teori inbegreper idéer om varumärken och ekonomins excesser långt före företagsekonomen började tala i dessa termer, och föregrep branding-diskussionen med många årtionden, och ändå representerar detta endast en mycket liten del av hans tidiga tänkande. Hans teori tog tidigt i koncept som åtrå och objekts förförande makt, och han försökte på ett strukturerat sätt visa hur uttryck som "nytta" egentligen var ett sätt att försöka maskera det faktum att vi ständigt spelar ett spel där det inte finns en primär sanning som vi kan luta oss tillbaka mot. Något som en mobiltelefons eller en kaffekokares "användbarhet" blev i hans analys bara ett symptom eller ett alibi för att fortsätta konsumtionens grottekvavn, och

En teoretisk bråkstake ur led med tiden

SKUGGFIGUR Den franske teoretikern Jean Baudrillard har fått namn om sig som en av postmodernitetens mest excessiva och obegripliga tänkare. Efter hans död kan man ändå inte låta bli att förbluffas över hur väl han lyckades fånga samtiden, med sina tidiga profetior om såväl varumärkenas kraft som den moderna terrorismen.

AV ALF REHN

kunde inte spåras tillbaka till något essentiellt. I stället ville han se att all ekonomi vilade på en chimär vid namn "nytta", medan det i själva verket inte fanns någon extern verklighet bakom det hela – det fanns bara ett spel av tecken.

I sitt storverk "Symbolic Exchange and Death" utvecklar Baudrillard denna nihilistiska teori, brytande fullkomligt med Marx. Han har blivit kritiserad för att presentera en hel irrationell teori, en där verkligheten på sin höjd finns med som en ironisk detalj, men detta vore att missförstå hans tänkande. Han motsätter sig inte att saker kan vara verkliga, utan vill visa hur saker blir verkliga för oss. I västerlandet, där fattigdom är att inte ha en färg-tv och sakna mobiltelefon, är överflödets relationer vad som skapar verkligheten, och vi kan inte gå till ekonomin och hoppas att denna skall visa oss vägen till en säkerhet. Snarare borde vi acceptera att till exempel ekonomins kärna inte är produktionen av nyttigheter, utan åtrå och en jakt efter upplevelsen och det nya. Med andra ord: Baudrillard såg den moderna ekonomin, och han accepterade den, om än med en viss syrlighet i stämman. Han såg både den och världen i stort som bestående inte av "verkliga ting" utan av simulerade fenomen och "simulacra", något som blev hans kanske bäst kända uttryck.

Efter sina tidiga böcker om det ekonomiska övergick Baudrillard till att mera ingående analysera saker såsom medier och kulturella uttryck, samt hur dessa i allt högre grad simulerar verkligheten på ett sätt som gör att simulationen blir det verkliga. Ta exempelvis dokusåpor. Dessas logik är att man inte skall " hitta på", utan låta verkligheten ha sin gång, samtidigt som det givetvis är en sanning med modifikation att säga att det är realism när man sätter en grupp medietörstande människor på en ö eller i en (simulerad) medeltid. Ändå upplever vi att folks otvungna elakhet och allmänna egenheter känns verkliga. Därtill blir den verklighet som dokusåpan skapar mera verklig än det antaget bakomliggande reella, varför vi nu kan tala om "öråd" i dagligt tal och uppleva detta som ett meningsfullt begrepp.

Baudrillard introducerade också begreppet "hyperrealitet", den situation där fanta-

sin blivit mera sann än verkligheten, och där man helt enkelt började acceptera att bilder på en tv och tecken på en dataskärm

var verkliga i sig. Bäst kan detta kanske illustreras genom hans analyser och diskussioner om något så allvarligt och seriöst som den finansiella marknaden. Här, i en svindlande tornado av utbyten, kan den globala valutamarknaden på en dag omsätta många länders sammanlagda BNP, utan att detta på något sätt upplevs som märkligt eller del av en fantasivärld. I handeln med derivativa instrument har kopplingen till någon verklig produktion blivit något som ingen trader med självaktning tänker på, utan utbyte, värdeskapande och business sker i en värld med helt egna regler, definierat endast av sig själv. "Is it live or is it Memorex?" har ersatts av "It's live because it's Memorex!"

Dylika intressen ledde också till några av Baudrillards mera notoriska uttalanden. Mest berömt blev hans uttalande om Kuwaitkriget, där han helt sonika deklarerade att detta aldrig ägt rum ("The Gulf War Did Not Take Place"). Han attackerades för detta, och anklagades (ånyo) för irrationellitet och postmodernt diletterteri. Men hans argument var inte att inget skedde, utan att kriget hade tagit en ny form. Det viktiga för detta moderna krig var inte det direkta resultatet, utan uppvisningen. Medier och image var viktigare än fysisk skada (även om han aldrig förnekade existensen av det senare), och själva "kriget" kanske helt enkelt inte hann äga rum eftersom så mycket energi sattes på att visa upp effektivitet och skapa legitimitet. Vi kan kanske se något liknande i det nya "kriget mot terrorismen". Det spelar mindre roll vad man slår mot, Irak eller al-Qaida, så länge man bevisar att det nog faktiskt finns en fiende att slå mot. Det är mindre viktigt att döma krigsfångar än att hålla dem fängslade, eftersom det senare också manifesterar detta nya krig. Samma simulation som Baudrillard såg i ekonomin blev nu den viktigaste delen av den globala politiken, och politikens bruksvärde bleknar inför dess hyperreella teckenvärden...

Även om han kan kritiseras för att vara något bristande i analytisk stringens, och ibland mera intresserad av att formulera en klatschig slogan än att utveckla sin teori, så kan man inte låta bli att förbluffas

av hur väl han ändå lyckades fånga något i tidsandan. Han talade om varumärkenas kraft 30 år innan detta blev en central diskussion för företag. Han skrev 1990 om hur modern terrorism bara behöver utlova sin egen existens för att medierna skall göra själva terrorarbetet, och 17 år senare packar vi tandkräm i plastpåsar vid flygfältens säkerhetskontroller eftersom ett antal män i London kanske planerade göra något. Han ifrågasätter sexualiteten och idén om kvinnan, och yrkar på att det är i en aldrig avslutad förförelse som könet får sin sannaste form – ett påstående senare iscensatt som "America's Top Model". Med en till synes oändlig förmåga att provocera och hitta nya sätt att tänja på tankens möjligheter (ibland bortom det rationella) – "kommunikationens extas", "verklighetens öken", "antiscociologi" – var han för många ett ständigt irritationselement. Men han hade, dessvärre kanske, också en förmåga att förutspå skeenden. Med en kall (enligt vissa hjärtlös) distans såg han på vår värld och var beredd att inte presentera ursäkter för densamma. Kanske var det detta som var hans ärlighet och hans ödmjukhet. Hans skrivande blev allt eftersom mera poetiskt och impressionistiskt, och hans strävan var aldrig att presentera ett teoretiskt system.

I stället var han något av en kontrapunkt till det kontrollerade tänkandet, det som försöker få världen att passa sina modeller. Baudrillard var medveten om tänkandets (o)möjligheter, och beredd att helt enkelt acceptera att idéer ibland kraschar och faller i bitar. Där många tänkare kan tillbringa hela böcker på att förklara bort motsägelserna i sitt tänkande, var han öppet förtjust i att han inte alltid undkom dylika, och där många tänkare klart eftersträvar att bli skolbildare påminner han mera om Groundskeeper Willie, mera beredd att bränna skolan än att bygga den. Det är till och med möjligt att han ska ses som just en *amuse-bouche*, en av de där mellanrätterna som serveras på mycket fina middagar. En sked citronsorbet är kall och syrlig, och kan kännas obehaglig när den läggs fram mellan två varmrätter. Trots detta kan denna starka smaksensationen i det som kommer efter, genom att nollställa smaklökharna, och kan därmed mycket väl fylla sin plats. Nu tycker kanske någon att jag genom denna liknelse reducerar Baudrillard, att jag säger att han blott är en pendang till de verkligt tunga tänkarna. Men, i vad jag tror är Baudrillards anda, jag frågar då vem som bestämde att det är biffen och inte citronsorbeten som är måltidens centralpunkt?

J a, han var en märklig en, Jean Baudrillard. Jag kommer ihåg honom, sittande vid en avsvältnad kaffe, viftande på sitt lite stela sätt. Han hade ett sätt att tala som om han tvivlade på sig själv, och han sade till mig: "Du ser Alf, det är inte en fråga om att det inte finns något att tro på, utan en fråga om att vänta tills andra tror. Då blir man inte bara profetisk, utan han också haft tid att ändra sig." Ja, alltså, jag träffade honom aldrig. Men jag tror inte han skulle tycka detta i sig hade någon större skillnad, för till syvende og sist så var det nog så att Baudrillard "never took place". Tiden verkade aldrig spela en speciellt stor roll för honom. Han var, på det bästa tänkbara sätt, ur led med tiden.

Alf Rehn är professor i företagsekonomi vid Åbo Akademi samt vid Kungliga Tekniska Högskolan.

SvD.se

Missat en understreckare? Fler än 1000 finns att läsa på webben.

• svd.se/understrecket

Jean Baudrillard blev 77 år.

FOTO: EDITION GALILEE